मोरङ जिल्लाका कक्षा छमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन

देवेन्द्र अधिकारी
परीक्षा क्रमाङ्क : २८७१०३५९
त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-७७२-२०-२०१०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेष्टर पाठ्यांश (नेपा.शि. ५४४)
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौँ

२०७६/२०१९

मोरङ जिल्लाका कक्षा छमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन
९१/०७६
देवेन्द्र अधिकारी

प्रतिबद्धता पत्र

यस शोध प्रतिवेदन भित्रका सामग्रीहरू कहीँ कतैबाट साभार गरिएको छैन । यसका कुनै पनि अंश अन्य उपयोग र प्रकाशनमा आएका छैनन् । तसर्थ यो शोध प्रतिवेदन नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

देवेन्द्र अधिकारी

(शोधार्थी)

मितिः २०७६/०३/१५

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नाकोत्तर तह चौथो सेमेष्टरको (नेपा.शि. ५४४) पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत 'मोरङ जिल्लाका कक्षा छमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र देवेन्द्र अधिकारीले मेरा निर्देशनमा रही तयार पार्नुभएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पार्नुभएको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

प्रा. डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेल

(शोधनिर्देशक)

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर

मितिः २०७६/०४/०५

Date: July 21, 2019

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

नेपाल भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षााशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नाकोत्तर तह चौथो सेमेष्टरको (नेपा.शि. ५४४) पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ देवेन्द्र अधिकारीले तयार पार्नुभएको 'मोरङ जिल्लाको कक्षा छमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र नेपाली विषयमा स्नाकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङकन समिति

क.सं.	नाम	हस्ताक्षर
१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)	....
२.	प्रा.डा. रामचन्द्र लंसाल (शोध विशेषज्ञ)	....
३.	प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेल (शोध निर्देशक)	....

मिति: २०७६/४/२०

Date: August 5, 2019

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधकार्य त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको (नेपा.शि. ५४४) पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत 'मोरङ जिल्लाका कक्षा छमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन' शीर्षकमा तयार पारेको छु । प्रस्तुत शोध मैले आदरणीय गुरु प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेलको प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो व्यस्ततालाई पर धकेल्दै महत्त्वपूर्ण समय उपलब्ध गराई सल्लाह, सुझावहरू तथा निर्देशन दिनुहुने नेपाली भाषा शिक्षा विभागका सम्पूर्ण गुरूप्रति आभारी छु ।

अनुसन्धान आफैँमा जटिल तथा चुनौतीपूर्ण कार्य हो । विद्यालय तहका शिक्षकहरूले गर्ने कार्यमूलक अनुसन्धानलाई आधार मानेर नेपाली भाषा शिक्षणमा कार्यमूलक अवस्थाको खोजी गर्नु नितान्त पहिलो कार्य हो । प्रस्तुत शोध शीर्षकमा शोधकार्य गर्न अवसर मिलाइ दिनुहुने त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु । कुनै पनि विलम्भ नगरी मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गरिदिनु हुने नेपाली भाषा शिक्षा विभागका विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराईप्रति आभार प्रकट गर्दछु । शोधशीर्षकको चयन, शोधपत्र लेखन र शोधपत्रको अन्तिम स्वरूप तयार पार्दासम्म अनवरत रूपमा मार्गनिर्देशन गर्नुहुने शोधनिर्देशक प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेलप्रति उच्च आभार प्रकट गर्दछु ।

यस शोधकार्यले मूर्त रूप पाउञ्जेलसम्ममा प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा हौसला तथा सल्लाह सुझाव प्रकट गरिदिनु हुने सम्पूर्णमा कृतज्ञताज्ञापन गर्दछ । अन्त्यमा प्रस्तुत शोधकार्यको साजसज्जामा सहयोग गर्नुहुने 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दै आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर समक्ष पेश गर्दछु ।

देवेन्द्र अधिकारी

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

शोधसार

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक 'मोरङ जिल्लाका कक्षा छमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन' रहेको छ । यस शोधपत्रअन्तर्गत मोरङ जिल्लाका कक्षा छमा अध्ययनरत विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको स्थिति पत्ता लगाउनु, विद्यालय प्रकृतिका आधारमा कक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको स्थिति पत्ता लगाउनु, लैङ्गिक आधारमा कक्षा छमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता पत्ता लगाउनु रहेको छ । प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा मूलतः क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधि र पुस्तकालयीय अध्ययन कार्यमा आधारित भई सम्पन्न गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनबाट प्राप्त निष्कर्षहरू निम्नअनुसार उल्लेख गरिएको छ :

(क) श्रुतिलेखन क्षमताको समग्र नतिजालाई हेर्दा निम्नतम श्रेणी ०-१९ प्रतिशतसम्म अङ्क ल्याउने विद्यार्थी कुनै पनि देखिँदैनन् भने २०-३९ प्रतिशतसम्म अङ्क ल्याउने विद्यार्थी सङ्ख्या १९ प्रतिशत, ४०-५९ सम्म अङ्क ल्याउने विद्यार्थी सङ्ख्या ४४ प्रतिशत, ६०-७९ सम्म अङ्क ल्याउने विद्यार्थी सङ्ख्या ३० प्रतिशत र ८० भन्दा माथि अङ्क ल्याउने विद्यार्थी सङ्ख्या ६ प्रतिशत रहेकाले समग्र विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमता मध्यम रहेको देखिन्छ ।

(ख) समग्र विद्यार्थीहरूको मध्यमानको विवरण हेर्दा मध्यमान ५२.४७ रहेको पाइयो । मध्यमानभन्दा माथि ४७ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल ५३ प्रतिशत रहको देखिन्छ । यसरी मध्यमानभन्दा तल थोरै परेकोले विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता मध्यम रहको देखिन्छ ।

(ग) विद्यालय प्रकृतिका आधारमा विद्यार्थीहरूको मध्यमानको विवरण हेर्दा सामुदायिक विद्यालयको मध्यमान ४७.६८ र संस्थागत विद्यालयको मध्यमान ५७.४६ रहेको देखिन्छ । यसरी मध्यमानका आधारमा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताभन्दा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमता राम्रो रहेको देखिन्छ ।

(घ) लैङ्गिकताका आधारमा श्रुतिलेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क गणना गर्दा ६० प्रतिशतभन्दा माथि प्राप्ताङक प्राप्त गर्ने छात्रको सङ्ख्या ४० प्रतिशत र छात्राको सङ्ख्या ४४ प्रतिशत रहेको पाइयो । यसबाट कक्षा छमा अध्ययनरत छात्राहरूको श्रुतिलेखन क्षमता छात्रहरूको भन्दा उच्च रहेको देखिन्छ ।

(ङ) मध्यमानका आधारमा छात्रा र छात्र विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको विवरणलाई हेर्दा छात्र विद्यार्थीहरूको मध्यमान ४९.३६ र छात्रा विद्यार्थीहरूको मध्यमान ५५.७८ रहेको देखिन्छ । यसरी मध्यमानका आधारमा छात्रको भन्दा छात्राको श्रुतिलेखन क्षमता राम्रो रहेको देखिन्छ ।

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय एक

शोध परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याकथन २

१.३ अध्ययनका उद्देश्यहरू ३

१.४ अध्ययनको सान्दर्भिकता र औचित्य ३

१.५ अध्ययनको सीमा ४

१.७ शोधपत्रको रूपरेखा ५

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा ६

२.१.१ पुस्तक समीक्षा ६

२.१.२ शोधकार्यको समीक्षा ८

२.२ सैद्धान्तिक अवधारणा १४

२.२.१ श्रुतिलेखनको आवश्यकता र महत्त्व १५

२.२.२ श्रुतिलेखनको प्रयोजन १५

२.२.३ श्रुतिलेखनका कार्यकलापहरू १६

२.२.३.१ ध्वनि विभेदीकरण १६

२.२.३.२ वर्ण विभेदीकरण १७

२.२.३.३ शब्द विभेदीकरण १७

२.२.३.४ वाक्य विभेदीकरण १७

२.२.३.५ श्रुति निर्देशन १८

२.२.३.६ श्रुतिउच्चारण १८

२.२.३.७ श्रुतिप्रयोग १८

२.२.३.८ श्रुतिलय १९

२.२.३.९ श्रुति कथा कथन १९

२.२.३.१० श्रुतिवर्णन १९

२.२.३.११ श्रुतिलेखन १९

२.२.३.१२ श्रुतिरचना २०
२.२.३.१३ श्रुतिलेखात्मक प्रश्नोत्तर २०
२.२.३.१४ श्रुति बुँदा टिपोट २१
२.२.३.१५ श्रुति सारांश २१
२.२.३.१६ श्रुति विवाद २१
२.२.४ श्रुतिलेखन कार्यकलापले भाषिक सिप विकासमा पार्ने प्रभाव २१
२.२.५ श्रुतिलेखन कार्यमा विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिका क्षेत्रहरू २२
२.२.६ श्रुतिलेखन गराउँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू २२

अध्याय तिन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ अनुसन्धानको ढाँचा २३
३.२ सामग्री सङ्कलन विधि २३
३.२.१ क्षेत्रीय अध्ययन विधि २३
३.२.१.१ जनसङ्ख्या पहिचान २३
३.२.१.२ प्रतिनिधि नमुना २४
३.२.१.२.१ विद्यालय छनोट २४
३.२.१.२.२ विद्यार्थी छनोट २४
३.२.२ पुस्तकालयीय अध्ययन कार्य २४
३.३ सामग्री निर्माण २५
३.४ परीक्षण कार्यान्वयन २५
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन २५
३.६ व्याख्या तथा विश्लेषण २६

अध्याय चार

समग्र विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको स्थिति

४.१ समग्र विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको प्राप्ताङ्कको विवरण २८
४.२ समग्र विद्यार्थीहरूको श्रृतिलेखन क्षमतामा मध्यमानको विवरण ३०

अध्याय पाँच

विद्यालय प्रकृतिका आधारमा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको स्थिति

५.१ सामुदायिक विद्यालयमा श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन ३२
५.१.१ सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमतामा मध्यमानको विवरण ३४
५.२ संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन ३५

५.२.१ मध्यमानका आधारमा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको विवरण ३७

५.३ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति ३८

अध्याय छ

लैङ्गिकताका आधारमा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता

६.१ लैङ्गिकताका आधारमा छात्र र छात्राको श्रुतिलेखन क्षमताको स्थिति ४१

६.१.१ समग्र छात्र विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको विवरण ४१

६.१.१.१ मध्यमानका आधारमा छात्र विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको विवरण ४३

६.१.२ समग्र छात्रा विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको विवरण ४४

६.१.२.१ मध्यमानका आधारमा छात्रा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको विवरण ४६

६.१.३ लैङ्गिकताका आधारमा छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलना ४७

६.१.४ मध्यमानका आधारमा छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलनात्मक विवरण ४९

अध्याय सात

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

७.१ सारांश ५०

७.२ निष्कर्ष ५०

७.३ उपयोगिता ५१

सन्दर्भसूची ५४

परिशिष्ट

व्यक्तिवृत्त

तालिका सूची

तालिका नं.	शीर्षक	पृष्ठ
१.	समग्र विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको प्राप्ताङ्कको विवरण	२८
२.	समग्र विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमतामा मध्यमानको विवरण	३१
३.	सामुदायिक विद्यालयको विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन	३२
४.	सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको मध्यमानको विवरण	३५
५.	संस्थागत विद्यालयको विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन	३५
६.	मध्यमानका आधारमा संस्थागत विद्यालयको विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको विवरण	३७
७.	सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति	३८
८.	छात्र विद्यार्थीकोश्रुतिलेखन क्षमताको विवरण	४१
९.	मध्यमानका छात्र विद्यार्थीका श्रुतिलेखन क्षमताको विवरण	४३
१०.	छात्रा विद्यार्थीकोश्रुतिलेखन क्षमताको विवरण	४४
११.	मध्यमानका छात्रा विद्यार्थीका श्रुतिलेखन क्षमताको विवरण	४६
१२.	लैङ्गिकताका आधारमा छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमता	४७
१३.	मध्यमानका आधारमा छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलनात्मक विवरण	४९

चित्र सूची

चित्र नं.	शीर्षक	पृष्ठ
१.	समग्र विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको प्राप्ताङ्कको विवरण	२९
२.	समग्र विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको प्राप्ताङ्कको विवरण	३०
३.	सामुदायिक विद्यालयको विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन	३३
४.	सामुदायिक विद्यालयको विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन	३४
५.	संस्थागत विद्यालयको विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन	३६
६.	संस्थागत विद्यालयको विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको अध्ययन	३७
७.	सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्याथीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति	४०
७.	छात्र विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको विवरण	४२
८.	छात्र विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको विवरण	४३
९.	छात्रा विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको विवरण	४५
१०.	छात्रा विद्यार्थीको श्रुतिलेखन क्षमताको विवरण	४६
११.	लैङ्गिकताका आधारमा छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको श्रुतिलेखन क्षमताको तुलना	४८